

Kulcsok a nevelés történetéhez

Kéri Katalin, aki jól ismert széleskörű neveléstörténeti munkásságáról, legújabb kötetével a Műszaki Kiadó 'Kutatás-módszertani Kiskönyvtár' című sorozatában jelentkezik. A fűlszöveg szerint ez a kézikönyv először vállalkozik arra, hogy a neveléstörténeti kutatások módszertanának ismereteit rendszerezze.

Ez az állítás csak részben állja meg a helyét, hisz korábban éppen a szerző tollából jelent meg egy hasonló témájú munka (, Mi a neveléstörténet? – A diszciplína múltja, jelene és jövője', Pécs, JPTE Tanárképző Intézet, 1997). A könyv erényét leginkább abban lehet meghatározni, hogy bár – ahogy a szerző maga is megjegyzi – a neveléstörténet „módszerei és forrásai nagyrészt azonosak a történettudományéval” (105) az általa előhozott példákon s felvetett problémákon keresztül a pedagógiai vagy szélesebb értelemben vett társadalomtudományi módszereket szoros neveléstörténeti kontextusban helyezi el.

A könyv első fejezetében a neveléstörténet mibenlétéről esik szó. „A neveléstörténet tehát kutatja, értelmezi és bemutatja az egyes korok és földrajzi helyszínek pedagógiai eszméit, oktatáspolitikáját és nevelési gyakorlatát, rendszerezve a fellelt anyagokat, feltárva a kultúrtörténeti egységek és a nevelés történeti típusainak kapcsolatait és folyamatát.” (9.)

Az áttekintés – noha elsőre talán furcsának hathat egy módszertani munkában – rop-pant hasznos. A konkrét kutatásokra is ösztönző hatással lehet a neveléstörténet mibenlétéről, a tudományok rendszerében elfoglalt helyéről, a többi tudományhoz való kapcsolataról folyó vita. Ez utóbbi különösen fontos, hisz a tudományágak fejlődését nagyban az interdiszciplináris kapcsolatok keresése és erősítése jellemzi. Számos tudományág van, amely eredményekkel gazdagíthatja a neveléstörténetet és annak metodikáját. Szintén ehhez a fejezethez kapcsolódik a neveléstörténet hasznáról szóló rész.

A következő nagy fejezet a neveléstörténeti kutatásokkal foglalkozik, s több alfejezetre tagozódik. A szerző elsőként a neveléstörténeti kutatások diakrón és szinkrón jellegéről szól, ahol a diakrón megközelítés gyakorlatilag a neveléstörténet periodizációjának problémáját veti fel. Kéri Katalin a történeti alapú korszakolás ellen érvel, s javasolja a neveléstörténeten belüli problémátörténeti korszakolást. A szinkrón megközelítés legfontosabb hozadéka a problémátörténeti csomópontok kijelölése. Ennek kapcsán ír az összehasonlító neveléstörténet és a neveléstörténeti hatáskutatások feladatairól és lehetőségeiről.

A kutatások forrásainak típusaival és lelőhelyeivel foglalkozik a következő fejezet. A forrásokon belül elkülöníthetünk elsődleges és másodlagos forrásokat, s mindkét csoportot további három részre tagolhatjuk: írásos, tárgyi, valamint iratlan, szellemi, szóbeli emlékek csoportjára. A neveléstörténeti források általában levéltárban, könyvtárban vagy valamilyen művészeti gyűjteményben (múzeum, képtár) találhatóak. A fejezet lényegre törően és frappánsan ismerteti a legfontosabb tudnivalókat, talán ez mondható a munka legsikerültebb részének. A szerző ebben a részben tanácsokat ad a jegyzeteléshez és a pontos bibliográfia elkészítéséhez.

Ezután a legerjedelmesebb fejezetben a neveléstörténeti kutatások szakaszairól esik szó. A szerző a kutatás menetét hat nagyobb egységben mutatja be.

– A neveléstörténeti kutatás megtervezése. „Ez két típusú műveletet jelent: egyrészt a téma kiválasztását és behatárolását, másrészt a vizsgálódás elméleti kereteinek megállapítását és a probléma definiálását.” (55.) A témaválasztásnak bizonyos kritériumoknak meg kell felelnie. Ezek a relevancia, a keresztlvithetőség és az eredetiség kritériuma, továbbá a személyes érdeklődés. A neveléstörténeti kutatások sorsát nagyban befolyásolja a téma kiválasztása, ezért is hangsúlyozza a szerző annak fontosságát.

– A kutatás heurisztikus szakaszának legfontosabb feladata a „források meghatározása, le-
lőhelyük feltérképezése, felkutatásuk és összegyűjtésük, a bennük található információk
összegyűjtése”. (61.) A szerző ebben a részben szól a cédulázás főbb szabályairól.

– A forráskritika a kutatás következő fázisa. Meg kell különböztetni a külső és a belső for-
ráskritikát. A külső forráskritika a forrás keletkezése helyének és idejének, valamint a forrás
szerzőjének megállapítását foglalja magába. Amennyiben hamisításról van szó, meg kell ál-
lapítani, hogy altruisztikus vagy egoisztikus csalásról van-e szó. A belső forráskritika az
interpretáció, a kompetencia, az őszinteség és az egzaktuság vizsgálatát jelenti.

– A források szélesebb összefüggésekbe helyezése, interpretálása a kutatás hermeneu-
tikai szakaszának feladata. „Az eredményes kutatás tehát megkívánja a korszak beható
ismeretét, a korabeli belső összefüggések feltárását, egy valóban sok szempontú és szé-
les körű vizsgálódás lefolytatását. (70.)

– „... a vizsgálódási folyamat elején feltett
kérdésekre választ kell adnunk, a megfogal-
mazott hipotéziseket bizonyítani kell vagy
korrigálni, illetve elvetni, ha a kutatások ezt
indokolják.” (72.) Ezeket a feladatokat a tör-
téneti szintézisalkotás során kell elvégezni.
A történeti szintézis strukturális, genetikai
vagy dialektikus lehet.

– A történeti expozícióról szóló rész a ne-
veléstörténeti kutatások közzétételének leg-
főbb szabályait ismerteti. A szerző a fejezet
legvégén áttekinti a neveléstörténeti kutató-
sok során előforduló főbb hibákat.

Az előző fejezetektől szerkezeti-
leg elkülönülve Kéri Katalin összefoglalja az iskola-
történet kutatásának fő szabályait. Nem tel-
jesen világos, hogy miért ezt a területet
emelte ki, talán azért, mert előzőleg hangsú-
lyosan ajánlotta szakdolgozóinak és a kezdő
kutatóknak ezt a kutatási területet.

– Az utolsó fejezet a neveléstörténeti kutató-
sok új témáival és módszereivel foglalkozik.
Kéri röviden bemutatja a totális történe-
lem szemléletét, a számszerű tények szere-
pének növekedését, a kollektív neveléstörté-
neti események felé forduló fokozódó figyelmet.
Az új módszerek közül pedig szót ejt a
tartalomelemzésről, a történeti ikonográfiáról és az oral history-ról.

A munka végén mellékletben megtalálhatóak a legfontosabb neveléstörténeti folyó-
iratok és időszaki kiadványok adatai, valamint egy válogatás az inernetes neveléstörténe-
ti források legfontosabbjaiból

A könyv jól összefoglalja a neveléstörténeti kutatásokra vonatkozó ismereteket,
ugyanakkor néhány hiányosságáról is szólnunk kell. Legszenvedelmesebb, hogy a mű ele-
jéről hiányzik a bevezető, hisz egy helyen maga Kéri Katalin érvel annak fontossága mel-
lett: „A tudományos mű bevezető részében közölni kell a kutatás céljait, az előzetesen
megfogalmazott hipotéziseket; ki kell térni a felhasznált főbb forrásokra, forrásokpor-
tokra; jelezni kell a kutatási helyszíneket, és szükséges röviden taglalni az alkalmazott
kutatási módszereket ...” (77.)

Leginkább a kutatás céljainak megfogalmazását látnánk szívesen, hisz megmagyaráz-
ná, hogy a szerző miért ilyen szerkezet, illetve a fejezetek miért ilyen súlyozása mellett

*A kötet oldalain jónéhány
olyan gondolattal találkozha-
tunk, amelyek a neveléstörténet
alapvető kérdéseit feszegetik, s
mint ilyenek – a róluk kialakuló
esetleges vita hozadékaként –
hozzájárulhatnak a neveléstör-
ténet fejlődéséhez.*

*Ilyen forró terület például a ne-
veléstörténeti korszakok kijelölé-
sének kérdése, hisz ezen kor-
szakok folyamatosan alakulnak,
a kutatók egyéni értékítéletének,
az aktuális „korszellemnek”, s
nem egyszer a politikai rendsze-
rek változásának függvényében.
A politikai alapú korszakolás el-
vetése mindenestre járható út-
nak látszik, ugyanakkor nem
szabad lebecsülni a politikai ese-
mények szerepét a neveléstörté-
neti folyamatokban.*

döntött. S így azt sem lehet megmondani, hogy Kéri Katalin maradéktalanul teljesítette-e a maga elé kitűzött célokat. Így a recenzens csak eltérő koncepcióját jelezheti egy módszertani összefoglaló kívánatos tartalmát illetően.

A szerző a neveléstörténeti kutatást olyan folyamatnak tekinti, amely elsődleges vagy másodlagos forrásokkal dolgozik, s többször is hangsúlyozza a kontextus szerepének fontosságát. Ugyanakkor mind ez utóbbi, mind a kutatás háttérének, előzményeinek megvilágítása igényli a szakirodalmi háttér feltárását, s ez nem kerül szóba a munkában. Számos olyan kiadvány van, amely segít a neveléstörténet kutatóinak eligazodni a már megjelent munkák között. A kötetben is megemlítt *Jáki László*-féle összefoglaló (*Jáki László: „A magyar neveléstörténet forrásai”*) mellett az általános munkák közül utalni kell *Márkus Gábor* gyűjtésére, valamint annak kiegészítésére *Mészáros István és Gazda István* tollából. (*Márkus Gábor – Mészáros István – Gazda István: „Magyar neveléstörténeti irodalom”*) Szintén meg kell említeni a Magyar Pedagógiai Irodalom különböző köteteit, majd a sorozat folyóirat formájában való megjelenését.

Bár a könyv utolsó fejezetében Kéri Katalin áttekint néhányat a neveléstörténet új módszerei közül – tartalomelemzés, a történeti ikonográfia és az oral history –, egy ilyen témájú munkában nagyobb súllyal kellene szerepelniük a kutatások során alkalmazott módszerek legfőbb jellemzőinek, melyek ismertetése jól kiegészítené a könyvet. A szakdolgozóknak és a kezdő kutatóknak, akiknek ez a könyv elsősorban íródott, talán éppen a módszerek szakszerű alkalmazása jelentheti a legnagyobb gondot. Ezért lenne érdemes bővebben szólni például a dokumentumelemzésről, melynek egyik fontos része a forráskritika (ennek egyébként jó leírása található a könyvben).

Ugyanakkor a kötet oldalain jónéhány olyan gondolattal találkozhatunk, amelyek a neveléstörténet alapvető kérdéseit feszegetik, s mint ilyenek – a róluk kialakuló esetleges vita hozadékként – hozzájárulhatnak a neveléstörténet fejlődéséhez.

Ilyen forró terület például a neveléstörténeti korszakok kijelölésének kérdése, hisz ezen korszakok folyamatosan alakulnak, a kutatók egyéni értékítéletének, az aktuális „korszakellenek”s nemegyszer a politikai rendszerek változásának függvényében. A politikai alapú korszakolás elvetése mindenestre járható útnak látszik, ugyanakkor nem szabad lebecsülni a politikai események szerepét a neveléstörténeti folyamatokban. Említhetjük például az 1868-as népoktatási törvényt, de akár a kommunista rendszer kiépülését Magyarországon, mint olyan eseményeket, amelyek erősen befolyásolják a neveléstörténet vizsgálati körébe tartozó konkrét terület – jelen esetben az intézménytörténet – fejlődését.

Az előbbi példa felveti annak kérdését, lehet-e egységes szemléletű korszakolást létrehozni. Az egységes korszakolást legalább két nagy kihívás érheti. Az egyik az a kérdés, hogy a neveléstörténet által kutatott különböző jelenségek vajon azonos ciklusok szerint változtak-e. Erre a kérdésre bajos igennel felelni. Ráadásul egy egységes korszakolást a különböző földrajzi területek eltérő fejlődése felől is meg lehet kérdőjelezni. A történettudományból jól ismert vita a feudalizmus meghatározásának kérdése: ha szűken értelmezzük, akkor Magyarországon sem volt, ha viszont túl tágan, akkor akár Japánban is.

Ezeket a nehézségeket Kéri Katalin egy új szemléletmód bevezetésével próbálja feloldani. „Megfelelő kutatási kiindulópont lehet például az a törekvés, amely az egyes korszakok tárgyalását (kutatását) az adott kor pedagógiai eszmények, emberképének bemutatása köré rendezi, ennek rendelve alá az oktatáspolitikai és nevelési gyakorlat bemutatását.” (20.)